

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΦΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1940 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΕΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ.

Γιώργος Μπουσούτας – Θανάσουλας

2019

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	
ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1940	5
1η περίοδος: εθνικόφρων ιστοριογραφία.....	5
2η περίοδος: Αναθεωρητισμός.....	6
3η περίοδος: μετα-αναθεωρητικές προσεγγίσεις	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	
ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΦΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 40.....	11
Το φαινόμενο της βίας	11
Ο χαρακτήρας και τα χρονικά όρια του Εμφυλίου	13
Η τοπικότητα των συγκρούσεων	15
Προφορική Ιστορία	16
Δοσιλογισμός	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	
ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1940 ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ – ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ.....	19
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	21
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	22

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο 2^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος επηρέασε καθοριστικά τις πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Η δημόσια συζήτηση για τα γεγονότα και τις αιτίες που τα προκάλεσαν έγινε μέρος του πολιτικού συστήματος. Η λήξη του ανέδειξε νέες πολιτικές δυνάμεις και νέο πολιτικό χάρτη. Στην Ελλάδα το πολιτικό σύστημα δημιούργησε την εθνικόφρονα παράταξη, εμφάνισε νέες πολιτικές δυνάμεις και ξεπέρασε την αντίθεση βενιζελικοί - αντιβενιζελικοί.¹

Κυρίαρχη μνήμη είναι αυτή των νικητών. Χαρακτηριστικό της η αποτίμηση του κόστους του πολέμου με βάση τον αριθμό των θυμάτων, με εξαίρεση τον αριθμό των Γερμανών². Οι ηττημένοι προσπαθούν να αναθεωρήσουν την επίσημη ιστορία. Πρωταγωνιστές στην αναθεώρηση οι ιστορικοί και οι συγκρούσεις της ιστοριογραφίας αποτελούν μέρος της συλλογικής μνήμης.³

Η δεκαετία του '40 ενδιέφερε πάντοτε, αλλά σήμερα είναι περισσότεροι οι ιστορικοί στην Ελλάδα που εμπλέκονται. Είναι αποτέλεσμα των γενικότερων διεργασιών που συντελούνται στην επιστημονική τους κοινότητα, οι οποίες διαμορφώνονται από τις ιστορικο-πολιτικές συγκυρίες και τις πολιτικές αλλαγές, ιδιαίτερα αυτές της δεκαετίας του '80, στην Ελλάδα και στην Ευρώπη.⁴ Το πλαίσιο της ιστοριογραφικής συζήτησης δεν αποτέλεσε πεδίο μελέτης μόνο των ιστορικών, που έθεσαν το κύριο, την μέθοδο και τα

¹ Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης, «Το επίμονο παρελθόν», στο, Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης (επιμ.), *Η εποχή της σύγχυσης. Η δεκαετία του '40 και η ιστοριογραφία*, Αθήνα: Εστία, 2008, σ. 11-12.

² ο. π. σ. 15

³ ο. π. σ. 18-19

⁴ Π. Βόγλης, *Η ελληνική κοινωνία στην Κατοχή 1941-1944*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2010, σ. 11-13

εργαλεία για την διεξαγωγή της, αλλά διαμορφώθηκε και από τις επιστημονικές, πολιτικές και ιδεολογικές εξελίξεις.⁵

Στην μελέτη μας, θα ασχοληθούμε με την εξέλιξη της ιστορικής έρευνας και μελέτης στην Ελλάδα για την επίμαχη δεκαετία. Θα προσεγγίσουμε τις «γενιές» των ιστορικών⁶, όπως αυτές διαμορφώθηκαν στην πορεία της εξέλιξης της επιστήμης και των συζητήσεων για την περίοδο αυτή. Ακολουθώντας θα εξετάσουμε τις διαφορές μεταξύ των γενιών αυτών και τέλος θα εντοπίσουμε τυχόν κοινά ή διαφορετικά σημεία με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές συζητήσεις.

⁵ ο. π. σ. 18

⁶ Ο όρος ‘γενεά’ χρησιμοποιείται από τον Αντώνη Λιάκο επειδή οι επιστήμονες ιστορικοί που την αποτελούν έχουν διαφορετικές ηλικίες, εμπειρίες, εκπαίδευση και γνώσεις, θεωρώντας ότι ουσιαστικό «...είναι οι κοινές ως ένα βαθμό διαμορφωτικές εμπειρίες και η σχέση με τις προηγούμενες γενιές και τους προβληματισμούς τους» δες Αντώνης Λιάκος, «Η νεοελληνική ιστοριογραφία το τελευταίο τέταρτο του εικοστού αιώνα», π. *Σύγχρονα θέματα*, τχ. 76-77 (Ιανουάριος-Ιούλιος 2001), σ. 74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Οι ιστοριογραφικές περιόδους και οι ιστορικοί στην μελέτη της δεκαετίας του 1940

Ιστοριογραφικά η συζήτηση για την δεκαετία του '40 μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους. Η πρώτη περιλαμβάνει την πρώτη 25ετία μετά τον Εμφύλιο με την κυριαρχία της «εθνικοφροσύνης». Η δεύτερη αρχίζει με την μεταπολίτευση, τον εκδημοκρατισμό και την ψήφιση νόμων που αφορούν την Αντίσταση. Στη περίοδο αυτή πραγματοποιούνται οι πρώτες επιστημονικές μελέτες στην Ελλάδα. Η τελευταία περίοδο αναφέρεται στην δεκαετία του '90 με την μετατόπιση του επιστημονικού ενδιαφέροντος και την χρήση νέων εργαλείων και μεθόδων δανειζόμενα από άλλες επιστήμες.⁷

5

1η περίοδος: εθνικόφρων ιστοριογραφία.

Εκινά με την λήξη του Εμφυλίου και φτάνει μέχρι την αρχή της δεκαετίας του '70. Κυρίαρχη ιδεολογία είναι αυτή της «εθνικοφροσύνης» η οποία επέβαλε την ερμηνεία και την παρουσίαση των γεγονότων της δεκαετίας του '40 στη βάση της θεωρίας των «τριών γύρων». Στόχος ο αποκλεισμός από τα πολιτικά πράγματα της μη-εθνικόφρονας παράταξης και η ανάπτυξη μιας αντι-κομμουνιστικής προπαγάνδας. Η θεωρία των τριών γύρων βασιζόταν στην άποψη ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα όλη την διάρκεια της περιόδου επιδίωκε την κατάκτηση της εξουσίας και την επιβολή ενός δικτατορικού καθεστώτος, εξυπηρετώντας ταυτόχρονα συμφέροντα της ΕΣΣΔ.⁸

⁷ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 13-16

⁸ ο. π. σ. 13-14

Οι συνθήκες, πολιτικές και επιστημονικές, που επικρατούσαν στη Ελλάδα και η μη ύπαρξη επιστημόνων που να ήθελαν να μελετήσουν την δεκαετία του '40, μετέφεραν το κέντρο βάρους της έρευνας στο εξωτερικό με δημοσιεύσεις σε άλλες γλώσσες. Η εξέλιξή της χαρακτηρίστηκε από την εμφάνιση διαφορετικών ανά εποχή υποδειγμάτων. Την δεκαετία του 1950 και 1960 η έρευνα μελετά τον ρόλο του ΚΚΕ, επιχειρώντας να συνδέσει τα γεγονότα της επίμαχης περιόδου με την επαναστατικότητα του. Στο τέλος της δεκαετίας του 60 η έμφαση από το ΚΚΕ και τον υπεύθυνο του ιστορικού κύκλου Αλέκο Παπαπαναγιώτου (1921 – 1993) δίνεται στην Αντίσταση⁹

2η περίοδος: Αναθεωρητισμός.

[Ε]κινά με την μεταπολίτευση και στην δημιουργία της συνέβαλε η διάσπαση της Δεξιάς και της Αριστεράς και η δημιουργία ενός «τρίτου πόλου», κατά την διάρκεια της δικτατορίας. Η ανάπτυξη και η εμφάνιση της αναθεωρητικής άποψης ενισχύθηκε από την διάσπαση αυτή και την ένταξη του ιστορικού στο ανάλογο

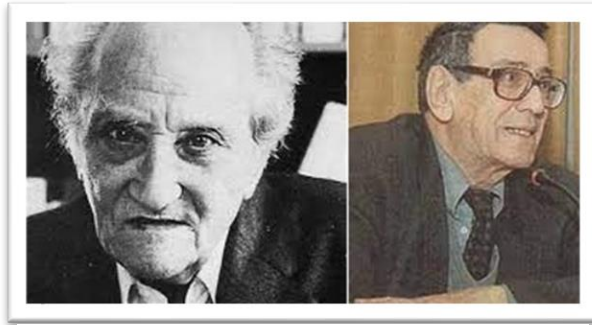

τμήμα της με βάση την άποψη που αυτός έχει για την Αντίσταση και τον Εμφύλιο. Ειδικό ρόλο έπαιξαν στην εμφάνισή της οι ιστορικοί Νίκος Σβορώνος (1911 - 1989), Φίλιππος Ηλιού (1931 - 2004) και Σπύρος Ασδρακτάς (1933 - 2017). Χρησιμοποιώντας κανόνες ιστορικής μεθοδολογίας, τα διαθέσιμα αρχεία των κομμουνιστικών κομμάτων και δημοσιεύσεις, πρόβαλλαν την

⁹ Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης ο. π. σ. 32-33

άποψη ότι η ήττα της Αριστεράς την δεκαετία του '40 οφείλονταν στις ιστορικές συνθήκες.¹⁰

Την δεκαετία του '80 εμφανίζεται μια νέα ομάδα ιστορικών που εντάσσει στο ακαδημαϊκό ενδιαφέρον την περίοδο του '40 με την εκπόνηση διδακτορικών μελετών σε

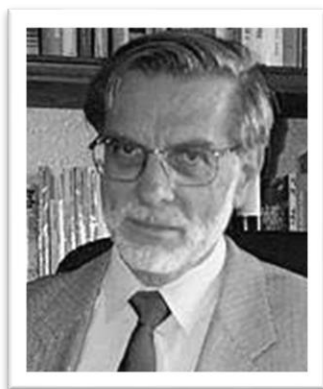

Εικόνα 1 Νίκος Σβορόνιος - Φίλιππος Ηλιού

πανεπιστήμια του εξωτερικού χρησιμοποιώντας αρχεία των χωρών αυτών. Οι μελέτες αφορούσαν την σύγκρουση αριστερών – δεξιών και τον ρόλο του ξένου παράγοντα στην λύση που επιβλήθηκε, χωρίς να ενδιαφέρονταν για τον ρόλο των κατοχικών δυνάμεων. Δεν δημιούργησαν σχολή αλλά συνέβαλλαν σε μια δη-

μιουργική συζήτηση μέσω ενός ιστοριογραφικού forum. Σταθμό αποτελεί η μελέτη του Hagen Fleischer (1944 -) για την περίοδο 1941-1944, που είναι η πρώτη συστηματική αρχειακή τεκμηρίωση και θεμέλιο στην ιστοριογραφία της περιόδου.¹¹

Οι μελέτες της αναθεωρητικής περιόδου προσπάθησαν να παρουσιάσουν την ιστορική πραγματικότητα όπως την αντιλαμβάνονταν οι ηττημένοι του Εμφυλίου και να την απαλλάξουν από μύθους και προσεγγίσεις για την Κατοχή και τον Εμφύλιο, βασι-

Εικόνα 2 Hagen Fleischer

ζόμενες σε συναινετικές προσεγγίσεις, δίνοντας βάρος στην παρέμβαση των ξένων¹². Εκμεταλλευόμενες την μικροψυχία, την αυθαιρεσία και την ιδιοτέλεια της «εθνικόφρονας» ανάγνωσης «ξανάγραψαν» την ιστορία της περιόδου δημιουργώντας μια «νέα ορθοδοξία».¹³

Χαρακτηριστικά τους η ριζοσπαστικοποίηση της δεκαετίας του '60, η απομάκρυνση από τον αντικομμουνισμό και έναν θαυμασμό για την συμβολή της Αριστεράς στα γεγονότα της δεκαετίας του '40. Προσαρμοζόμενες στις διεθνείς συνθήκες απομακρύνουν

¹⁰ Αντ. Λιάκος, «Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα», στο, Χ. Φλάϊσερ (επιμ.), *Η Ελλάδα '36- '49: Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2003. σ. 28-30.

¹¹ ο. π. σ. 30-32

¹² Π. Βόγλης, ο. π. σ. 14-15

¹³ Γ. Μαυρογορδάτος, «Η 'ρεβάνς' των ηττημένων», εφ. *Το Βήμα* 17/10/1999, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/i-rebans-twn-ittimenwn/> 25/5/19, 13:11

την διπλωματική ιστορία από το ψυχροπολεμικό περιβάλλον της παραδοσιακής σχολής, εξετάζοντας κριτικά τον ρόλο των νικητών. Είχαν κοινή μεθοδολογία αποτελούμενη από την έρευνα και την ανάδειξη του ρόλου των πρωταγωνιστών του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου μέσω των κρατικών αρχείων και «...(τ)η σύζευξη ανάμεσα στην ‘Μεγάλη Ιστορία’ του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου και του Ψυχρού Πολέμου και στη ‘Μικρή Ιστορία’ της περιορισμένης γεωπολιτικά Ελλάδας».¹⁴

Τα θέματα της Κατοχής και της Αντίστασης κυριαρχούν στις συζητήσεις και η αναθεωρητική τάση επικρατεί της παραδοσιακής. Η «αλλαγή παραδείγματος» επηρεάζει την θεωρία των «τριών γύρων του Εμφυλίου Πολέμου» ορίζοντας τρεις περιόδους: 1941-1944 Αντίσταση, 1945-1946 Λευκή τρομοκρατία, 1946-1949 Εμφύλιος. Η Αντίσταση χαρακτηρίζεται «ενιαία» και «έθνικο-απελευθερωτική».¹⁵

3η περίοδος: «μετα-αναθεωρητικές προσεγγίσεις»¹⁶

Η δεκαετία του '90 φέρνει αλλαγές στην ιστοριογραφία. Τα κυρίαρχα παραδείγματα αμφισβητούνται και στη νέα εικόνα εμφανίζεται μια κατακερματισμένη έρευνα που εστιάζει, μέσω διεπιστημονικών προσεγγίσεων, σε νέα θέματα όπως αυτά της μνήμης ή των αναπαραστάσεων στην πολιτική, στην Τέχνη ή στην κοινωνία. Στην Ελλάδα αυτή η αλλαγή αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό και αμφισβήτηση. Χαρακτηριστικά των νέων προσεγγίσεων είναι το ενδιαφέρον για την συμπεριφορά των μαζών, η εμφάνιση της υποκειμενικότητας, η διεπιστημονικότητα στην έρευνα και η μη σύνδεση των προσεγγίσεων αυτών με ιδεολογία ή πολιτικό φορέα.¹⁷ Η εμφάνισή τους προκαλεί αντιδράσεις και έντονη κριτική για να ανοίξει μια συζήτηση που έγινε γνωστή ως «ο Διάλογος για την Ιστορία» συντελώντας στο να βρεθεί η δεκαετία του '40 στο κέντρο του γενικότερου ενδιαφέροντος.¹⁸

Το ενδιαφέρον των «μετά-αναθεωρητικών» ιστορικών μετατοπίζεται από τα γεγονότα και τις οργανώσεις, στην καθημερινότητα της Κατοχής, στην οικονομία και στις

¹⁴ Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης ο. π. σ. 34-35

¹⁵ ο. π. σ. 38

¹⁶ Ο όρος συναντάται στο Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης ο. π. σ. 40

¹⁷ ο. π. σ. 39-40

¹⁸ ο. π. σ. 44

κοινωνικές συνθήκες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της Αντίστασης, στην ανάλυση της βίας και της πολιτικής των κατοχικών δυνάμεων, στην ιστορία των γυναικών, της νεολαίας και των εργατών. Οι μελέτες αφορούν τον Εμφύλιο περισσότερο από την Κατοχή και δείχνουν ότι ο διαχωρισμός της περιόδου σε Κατοχή και Εμφύλιος είναι τεχνητός επειδή η περίοδος έχει ενιαία χαρακτηριστικά.¹⁹

Στον Εμφύλιο αναφέρονται τρεις σημαντικές μελέτες που εκπονήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του '90 και το συνέδριο του 1995. Οι μελέτες του συνεδρίου αφορούν την διπλωματική, την πολιτισμική και την οικονομική ιστορία, ενώ πολλές άλλες ασχολούνται με τις οργανώσεις, τις διώξεις, το συνδικαλιστικό κίνημα και την προπαγάνδα. Καμιά δεν αναφέρεται στις ένοπλες συγκρούσεις. Το σημείο εστίασης των ερευνητών είναι αυτό της «Ιστορίας από τα πάνω» καθώς και η χρήση νέων εργαλείων και μεθόδων έρευνας όπως π.χ. η προφορική ιστορία.²⁰

Στο τέλος της δεκαετίας μια νέα στροφή στην ιστοριογραφία εντοπίζεται. Χρησιμοποιεί εργαλεία της κοινωνικής ιστορίας. «Κύριο χαρακτηριστικό είναι η

αποκέντρωση του βλέμματος»²¹, επηρεάζεται από την κοινωνική ανθρωπολογία, δίνει έμφαση στις μειονότητες και στην χρήση μεθόδων που αποδίδουν πιο «ακριβείς» και «πλήρεις» αναλύσεις για την βία ή την κουλτούρα²², ενώ η χρήση της προφορικής ιστορίας και των μεθόδων της αυξάνεται. Αποτέλεσμα ο Εμφύλιος να θεωρείται προϊόν πολύμορφων συγκρούσεων, οι οποίες έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά και χρόνο εμφάνισης, να χάνει τα πολιτικά χαρακτηριστικά του, αποκτώντας χαρακτηριστικά διαμάχης ανάμεσα σε διαφορετικές εθνοτικές ή τοπικές ομάδες καθώς και τον υποβιβασμό της ιδεολογικής και πολιτικής στράτευσης.²³

¹⁹ Α. Λιάκος «Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα», ο. π. σ. 32

²⁰ ο. π. σ. 32-33

²¹ ο. π. σ. 34

²² «ο Εμφύλιος επηρέασε την πορεία των λογοτεχνικών και γενικότερα των πνευματικών πραγμάτων στην χώρα μας σε έκταση και σε βαθμό μεγαλύτερο από οποιοδήποτε άλλο ιστορικό γεγονός του 20^{ου} αιώνα» στο Β. Αποστόλου, «Πως η λογοτεχνία διέσωσε την ιστορική μνήμη», εφ *Το Βήμα* 17/10/1999.

<https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/pws-i-logotexnia-dieswse-tin-istoriki-mnimi/> 20/5/19 16:17

²³ Α. Λιάκος, «Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα», ο. π. σ. 34-35.

Η επέκταση της έρευνας και στην περίοδο του Εμφυλίου, μια χρονική περίοδο – ταμπού μέχρι τότε, δίνει την δυνατότητα να ανοίξουν νέα πεδία διαλόγου σε θέματα, όπως ο δωσιλογισμός και να αμφισβητηθούν κάποια συμπεράσματα της ιστορικής έρευνας, αριστερής απόκλισης, προτείνοντας νέα, τα οποία είχαν πιο «αντικειμενικά» και «επιστημονικά» χαρακτηριστικά²⁴, αποδίδοντας ταυτόχρονα, μετά την πτώση του ανατολικο-ευρωπαϊκού μπλοκ, μια από-πολιτικοποιημένη εικόνα στην ιστορική έρευνα.²⁵

²⁴ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 16-17

²⁵ Α. Λιάκος «Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα», ο. π. σ. 36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Σημεία διαφωνίας των ιστορικών σχετικά με την μελέτη της δεκαετίας του 40'

Οι συζητήσεις για την δεκαετία του '40, κυρίως με τις παρεμβάσεις της μετά-αναθεωρητικής τάσης, είχαν ως αποτέλεσμα την έναρξη ενός διαλόγου στην επιστημονική κοινότητα. Η χρήση του όρου «μετά-αναθεωρητισμός» θεωρείται ότι είναι καταχρηστική και δεν είναι ίδια με αυτή στις ΗΠΑ.²⁶ Οι μεθοδολογικές πρακτικές - διεπιστημονικότητα, στροφή στην «ιστορία από τα κάτω», προφορική ιστορία – τα θέματα με τα οποία ασχολείται – βία, ταυτότητες, ιδεολογία – αποτελούν για τους ιστορικούς νέα πρόκληση.²⁷ Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιάσουμε μερικά από τα θέματα της συζήτησης που έχει αναπτυχθεί και ακόμη συνεχίζεται, πολλές φορές με ιδιαίτερη ένταση.

11

Το φαινόμενο της βίας

Τα τελευταία χρόνια εμφανίστηκαν μελέτες οι οποίες ασχολούνται με το φαινόμενο της βίας την δεκαετία του '40. Αφορμή ήταν το κείμενο του Στάθη Καλύβα (1964 -) με τίτλο *Κόκκινη τρομοκρατία: Η βία της Αριστεράς στην Κατοχή*.²⁸ Σε αυτό η μαζική βία κατά του άμαχου πληθυσμού συμβάλει στην δημιουργία ατομικής και

²⁶ Θ. Σφήκας, «Ο ναρκισσισμός των μικρών πραγμάτων: περί σύγχυσης, ιστοριογραφίας και άλλων δαιμόνων». *περ. Μνήμων*, τομ 30, 2009, σ. 317-318

²⁷ Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης ο. π. σ. 45

²⁸ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 22, υπ. 12

συλλογικής μνήμης μέσω των εμπειριών και χαρακτηρίζεται, κατά την εμφύλια διάσταση της, από την άσκηση της κυρίως μεταξύ ατόμων γνωστών μεταξύ τους.²⁹

Η μελέτη της βίας της περιόδου δείχνει ότι αυτή ανάγεται «σε κλειδί ανάλυσης και ερμηνείας της πολιτικής συμπεριφοράς σε συνθήκες εμφύλιας σύγκρουσης», υπο-

Εικόνα 3 Στάθης Καλύβας

βαθμίζοντας άλλους παράγοντες όπως την ιδεολογία, την προπολεμική ή πολιτισμική συμπεριφορά ή το συμφέρον. Αποτελεί παράγωγο των ιστορικών συνθηκών και κατά συνέπεια μελετάται σε συνάρτηση με τις μορφές και τους φορείς εκδήλωσης της στην συγκεκριμένη ιστο-

ρική περίοδο. Μελετάτε και η νομιμοποίησής της.³⁰

Ο Καλύβας εντοπίζει τρεις διαφορετικές μορφές βίας που ασκήθηκαν κατά την περίοδο αυτή με βάση την ιδεολογία. Την βία των κατοχικών δυνάμεων και των συνεργατών τους, την βία της Δεξιάς Λευκής τρομοκρατίας και την Αριστερή κόκκινη βία.³¹ Εξετάζοντας στοιχεία από ορισμένες περιοχές της Ελλάδας συμπεραίνει ότι «ο βίαιος διχασμός της τοπικής κοινωνίας είναι γεωγραφικά και χρονικά προσδιορισμένος» και συμβαδίζει με την ομοιομορφία του τρόπου άσκησης της. Η διαλεκτικότητα και συμπληρωματικότητα των μορφών βίας και η χρονική διαφοροποίησή της, ακόμη και στην ίδια παράταξη, δείχνει ότι οι θεωρήσεις που επικεντρώνονται μόνο σε ορισμένες περιόδους είναι προβληματικές³².

Οι επικριτές του υποστηρίζουν ότι τα συμπεράσματά του είναι αυθαίρετα, δεν στηρίζονται σε αξιόπιστες πηγές, παραποιεί τα γεγονότα, και το δείγμα που χρησιμοποιεί είναι μικρό και όχι αντιπροσωπευτικό. Τα ευρωπαϊκά παραδείγματα είναι

²⁹ Σ. Καλύβας, «Μορφές, Διαστάσεις και Πρακτικές της βίας στον Εμφύλιο (1943-1949): Μια πρώτη προσέγγιση», στο Ηλ. Νικολακόπουλος, Α Ρήγος, Γρ. Ψαλίδας (επιμ). *Ο εμφύλιος πόλεμος. Από την Βάρκιζα στο Γράμμο, Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002, σ 188.

³⁰ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 22-24

³¹ Σ Καλύβας, ο. π. σ. 191-192

³² ο. π. σ. 206-207

παραποιημένα, ώστε να δημιουργούν εντυπώσεις και ότι διαπνέεται από τις ιδέες της αμερικανικής ακροδεξιάς.³³

Ο χαρακτήρας και τα χρονικά όρια του Εμφυλίου.

Σημείο διαφωνίας των ιστορικών είναι ο εντοπισμός του κυρίου χαρακτηριστικού της δεκαετίας του '40. Χαρακτηριστικό της είναι η Αντίσταση ή οι εμφύλιες συγκρούσεις κατά την Κατοχή; - στοιχείο που σε μεγάλο βαθμό αρχίζει να εστιάζει η έρευνα μετά την δεκαετία του '80.

Η ενασχόληση με τις διαμάχες έφεραν στην επιφάνεια τις πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, ιδεολογικές και εθνοτικές αντιθέσεις που υπήρχαν και στον Μεσοπόλεμο και οι οποίες έγιναν συγκρουσιακές λόγω των συνθηκών στην Κατοχή. Έτσι υποτιμάτε ο αγώνας των αντιστασιακών οργανώσεων ενάντια στα στρατεύματα κατοχής, ενώ δικαιολογείται η συνεργασία με τους κατακτητές. Ταυτόχρονα η ανάδειξη του Εμφυλίου ως κεντρικό χαρακτηριστικό της περιόδου γίνεται επιχείρημα για την χρονική επέκτασή του από το 1943 έως το 1949 με κοινό στοιχείο της την προσπάθεια του ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία³⁴.

Στο πρώτο συνέδριο του 1984 στην Ελλάδα για τον Εμφύλιο εντάσσεται στην περίοδο της Κατοχής η δικτατορία του Μεταξά θεωρώντας την εσωτερική κατοχή, λόγω των χαρακτηριστικών του καθεστώτος που επιτρέπουν την δημιουργία αντιφασιστικής δράσης. Η ενσωμάτωση αυτή συμβαδίζει με την ευρύτερη αντιφασιστική αντίθεση που εμφανίζεται στην Ευρώπη και αποτελεί βάση δημοκρατικής συναίνεσης.³⁵

³³ Γ Μαργαρίτης, «Όταν η μελέτη της ιστορίας γίνεται... κουτσομπολιό», εφ. *Τα Νέα*, 3/6/2004, στο <http://emfilios.blogspot.com/2011/03/i.html> 27/5/19, 12.22.

³⁴ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 20-21

³⁵ Α. Λιάκος «Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα», ο. π. σ. 26-27

Στο ακαδημαϊκό περιβάλλον οι παρεμβάσεις του Νίκου Σβορώνου επιδιώκουν η Αντίσταση να ενταχθεί στην εθνική ιστορία, εξυγιαίνοντάς την και κρατώντας απόσταση από τον Εμφύλιο, ο οποίος θεωρείται λάθος ή υποκινούμενος από τον ξένο παράγοντα. Για τον Σβορώνο η Αντίσταση ήταν το φωτεινό και ο Εμφύλιος το σκοτεινό τμήμα της δεκαετίας του '40. Με αυτό τον τρόπο «Ο 'αντάρτης' αντικατέστησε τον 'συμμορίτη'».³⁶

Σημαντική χρονική οριοθέτηση του Εμφυλίου αποτελεί η πολιτική απόφαση της Κυβέρνησης του 1989, μέσω του νόμου για την άρση των συνεπειών του Εμφυλίου Πολέμου. Προσδιορίζονται τα χρονικά όρια από το 1944, με την αποχώρηση των Γερμανών, έως το 1949 δεχόμενος τις διαμάχες μεταξύ του ΕΛΑΣ και των Ταγμάτων Ασφαλείας ως

Εικόνα 4

Γελοιογραφία της εποχής για την ψήφιση του νόμου του 1989

«εμφυλιοπολεμικές». Η ερμηνεία και ο χαρακτήρας της δεκαετίας του '40 αλλάζει και η θεωρία «των τριών γύρων» της παραδοσιακής άποψης μεταφράζεται σε τρεις διαφορετικές περιόδους: 1941-1944 Αντίσταση, 1945-1946 Λευκή τρομοκρατία, 1946-1949 Εμφύλιος. Για κάποιους ιστορικούς αυτός ο χρονικός κατακερματισμός εξυπηρετεί τον «εθνικισμό της Αριστεράς» και την αντι-ιμπεριαλιστική πολιτική της, τοποθετώντας την πολιτική της ως έκφραση πολιτικής του έθνους και του λαού,

αποδίδοντας τον Εμφύλιο ως αντίδραση στην Λευκή τρομοκρατία και στον ξένο παράγοντα. Ο χαρακτηρισμός της Αντίστασης ως «ενιαίας» και «απελευθερωτικής» σύμφωνα με την άποψη αυτή αποτελεί εξιδανίκευσή της.³⁷

Στον τόμο του συνεδρίου του 1995 καμία εργασία δεν αναφέρεται στις συγκρούσεις των τριών περιόδων. Το ενδιαφέρον έχει μετατοπιστεί σε άλλα ζητήματα.³⁸ Τίθεται όμως το ερώτημα: Είναι δυνατόν να γραφεί η ιστορία της Κατοχής χωρίς αναφορές στον Εμφύλιο και τις εξελίξεις μετά το 1945; Μερικοί ιστορικοί ισχυρίζονται πως είναι

³⁶ ο. π. σ. 27

³⁷ Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης ο. π. σ. 38

³⁸ Α. Λιάκος «Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα», ο. π. σ. 33

δυνατόν να το κάνουν είτε αυτοτελώς είτε ως μια περίοδο που περιλάμβανε στοιχεία και της περιόδου μετά από αυτή.³⁹

Η τοπικότητα των συγκρούσεων

Το ενδιαφέρον της έρευνας για τις κοινωνικές παραμέτρους της περιόδου στρέφουν τις μελέτες μετά την δεκαετία του '90 και σε κάποια θέματα – ταμπού. Ένα από αυτά είναι και η τοπικότητα των συγκρούσεων⁴⁰. Το βλέμμα πλέον μεταφέρεται από την ιστοριογραφία των «μεγάλων αφηγήσεων» στο μερικό και τοπικό επιτρέποντας να εξεταστούν διεξοδικότερα νέες πτυχές του Εμφυλίου, όπως οι τοπικές συγκρούσεις και αντιθέσεις.⁴¹

Οι μελέτες για την τοπικότητα δέχονται αμφισβήτηση για την εγκυρότητα και η χρησιμότητά τους. Η ασκούμενη κριτική αναφέρεται αρχικά στην μεθοδολογία τους. Αφορά την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και την δυνατότητα εξαγωγής γενικών συμπερασμάτων από την επεξεργασία των επιμέρους. Μια δεύτερη κριτική αναφέρεται στο γεγονός ότι με την στροφή του βλέμματος στο τοπικό και το μερικό χάνεται ή στρεβλώνεται η γενική εικόνα και η Κατοχή κατακερματίζεται σε ένα σύνολο από τοπικές συγκρούσεις, στις οποίες οι κοινωνικές, προσωπικές αντιθέσεις και οι σχέσεις εξουσίας αποκτούν κυρίαρχη σημασία.

Προκύπτουν ερωτήματα κατά πόσο οι τοπικές διαμάχες συν-αθροιζόμενες μπορούν να σχηματίζουν την μεγάλη εικόνα των συγκρούσεων της Κατοχής. Είναι δηλαδή ικανές οι κατοχικές συνθήκες να διαμορφώσουν τέτοιες τοπικές ώστε να εμφανιστεί η Αντίσταση και να υπάρξουν οι ένοπλες συγκρούσεις με τις δυνάμεις κατοχής; Ένα δεύτερο ερώτημα είναι μήπως με τον τρόπο αυτό από-πολιτικοποιείται η συμμετοχή στη μια ή την άλλη παράταξη λόγω της τοπικής διαμάχης κι έριδας, δίνοντας άφεση στον δωσιλογισμό;⁴²

³⁹ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 28.

⁴⁰ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 17

⁴¹ ο. π. σ. 21

⁴² ο. π. σ. 21-22

Προφορική Ιστορία.

Είναι ένα νέο μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιείται στην έρευνα της περιόδου. Πρωτοπόρος η Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στην μελέτη της για τα βιώματα των κατοίκων ενός ορεινού χωριού κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '40. Η χρήση της συμβάλει στην διάδοση της άποψης ότι ο διαχωρισμός της δεκαετίας σε επιμέρους περιόδους είναι τεχνικός και ότι αυτή έχει ενιαία χαρακτηριστικά.⁴³

Οι εργασίες της Μπούσχοτεν είναι για μερικούς ιστορικούς άριστο παράδειγμα χρήσης της προφορικής ιστορίας ως εργαλείο έρευνας, αν και την μεθοδολογία της δεν την ακολούθησαν είτε γιατί την θεώρησαν «εύκολη» και χωρίς μεθοδολογικά χαρακτηριστικά, είτε γιατί αντιμετώπιστηκε με καχυποψία από τους ιστορικούς της παραδοσιακής ή της αναθεωρητικής τάσης. Η προφορική ιστορία όμως θεωρείται και είναι ένα από τα καταλληλότερα εργαλεία για την έρευνα και μελέτη των εμφύλιων περιόδων, λόγω του γεγονότος ότι οι μνήμες και τα βιώματα είναι έντονα και έχουν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της εικόνας.⁴⁴

Εικόνα 5 Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν

Η δεκαετία του '40 χαρακτηρίζεται από την μαζική είσοδο στην πολιτική πολλών ανθρώπων διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, ιδιαίτερα από κοινωνικές ομάδες που είχαν αποκλειστεί από αυτή. Έχουμε την ευκαιρία να εξετάσουμε τον τρόπο που οι ομάδες συγκροτούνται καθώς και τον τρόπο που αλληλεπιδρά στην διαμόρφωσή τους η βιωμένη εμπειρία και μνήμη. Τίθενται ερωτήματα σχετικά με τους λόγους συμμετοχής τους στην εμπειρία της ένοπλης αντίστασης, της σημασιολογίας που έδιναν στα πολιτικο-ιδεολογικά ζητήματα, όπως αυτό της λαοκρατίας, αλλά και των χαρακτηριστικών των ίδιων των συμμετεχόντων. Τέτοια ζητήματα, που συνδέονται με την μνήμη και την επεξεργασία του παρελθόντος μέσω αυτής, η προφορική ιστορία μπορεί να αποτελέσει το

⁴³ Α. Λιάκος, «Αντάρτες και συμμορίτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα», ο. π. σ. 32

⁴⁴ ο. π. σ. 35.

εργαλείο ανάλυσης σχέσεων ιστορικής, ατομικής και συλλογική μνήμης και να μελετήσει τις μεταβολές που αυτές μπορούν να δεχθούν με την πάροδο του χρόνου.⁴⁵

Την άποψη αυτή για τον ρόλο της προφορικής ιστορίας στην εξέταση της μνήμης δεν την συμμερίζονται όλοι. Πολλοί θεωρούν ότι μπήκε απροβλημάτιστα και δεν συνδυάστηκε με έρευνα πεδίου, αφήνοντας περιθώρια παρερμηνείας, δίνοντας χώρο στην φαντασία ή στις υποθέσεις, κάνοντας «ληλασία φρονημάτων» υποτιμώντας τον ρόλο της πολιτικής και της ιδεολογίας.⁴⁶

Δωσιλογισμός

Αλλο ένα ζήτημα που έθεσε στην συζήτηση με τα κείμενά του ο Στάθης Καλύβας. Με τον δωσιλογισμό ταυτίζεται η Δεξιά και έτσι θεωρείται απύσχα από την Αντίσταση. Ως έννοια αμφισβητεί την εθνική ιδεολογία και ομοψυχία και συναρτάται με την εμφύλια διαμάχη. Ο Καλύβας θεωρεί ότι η αξιολόγηση των επιλογών που έγιναν πρέπει να ενταχθούν στο πλαίσιο δράσης των ατόμων αυτών και να εξηγηθεί το γιατί αυτές υπήρξαν, ξεπερνώντας την επιδίωξη καταδίκης ή δικαιολόγησης του

δωσιλογισμού. Τον προσεγγίζει μέσω επτά διαστάσεων: έκταση, χρόνος και γεωγραφία εμφάνισης, πολιτική και κοινωνική σύνθεσή του, πολιτικοί στόχοι του, μορφές σχέσεων μεταξύ συνεργατών και κατακτητών και μεταπολεμική αντιμετώπισή. Συμπεραίνει ότι στον δωσιλογισμό

πρωτεύοντα ρόλο έχουν η άσκηση της εξουσίας και η παραγόμενη από την άλλη παράταξη βία και δευτερεύοντα η ιδεολογία, η οικονομία ή η κοινωνία.⁴⁷

⁴⁵ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 25-27

⁴⁶ Α. Λιάκος, «Η νεοελληνική ιστοριογραφία το τελευταίο τέταρτο του εικοστού αιώνα», ο. π. σ. 84.

⁴⁷ Σ. Καλύβας, Μεθοδολογικές προϋποθέσεις της μελέτης του δωσιλογισμού, https://stathiskalyvas.files.wordpress.com/2016/01/dosilogismos_000.pdf.

Εικόνα 6 Mark Mazower

Στην συζήτηση αυτή ο ιστορικός καλείται να διαχωρίσει τους όρους «συνεργασία» και «δωσιλογισμός», τόσο σε πολιτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο και να εντοπίσει τους λόγους που εκφράστηκε ο ένας ή ο άλλος σε κάθε χώρα και στην Ελλάδα.⁴⁸ Δεν πρέπει να υποτιμηθούν επίσης δύο άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στην εμφάνιση του δωσιλογισμού, καθιστώντας την ιδεολογία βασικό στοιχείο. Ο αντικομμουνισμός και ο εθνικισμός.⁴⁹ Αυτοί για τους επικριτές του Καλύβα, δεν μπορούν να αγνοηθούν. Για τον Mark Mazower (1958 -) οι Έλληνες δωσίλογοι συνεργάστηκαν με τους κατακτητές για τρεις λόγους:

- το αντικομμουνιστικό μένος,
- τον φόβο των Βουλγάρων και τα
- ο μίσος για το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ.⁵⁰

⁴⁸ M. Mazower, «Συνεργασία: το ευρωπαϊκό πλαίσιο», στο Ιακ Μιχαηλίδης, Ηλ Νικολακόπουλος, Χαγκεν Φλάισερ, «Εχθρός» εντός των τειχών- όψεις του Δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής, Ελληνικά Γράμματα, 2006, σ. 25.

⁴⁹ ο. π. σ. 26-27

⁵⁰ M. Mazower, «Κανένας μύθος δεν αντέχει πλέον...», εφ Τα Νέα, 20/3/2004, στο <http://ellinikosemfiliios.blogspot.com/2012/03/k.html>. 27/5/19 12:37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1940 ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ. ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ.

Το ενδιαφέρον για τα γεγονότα του 2^{ου} Παγκοσμίου πολέμου είναι πανευρωπαϊκό, αλλά οι ιστορικοί τα προσεγγίζουν με διαφορετικό τρόπο ξαναγράφοντας την ιστορία.⁵¹ Στην Ευρώπη και στην Ελλάδα η μεταπολεμική ιστορική μνήμη έχει ως βάση της τον πατριωτισμό και την αντιφασιστική πάλη. Μετά το 1989 η ματιά αλλάζει στην Ευρώπη με την εξομοίωση του φασισμού με τον κομμουνισμό. Αυτό οδηγεί στην υπέρβαση του αντι-φασισμού και στην κριτική και υποβάθμιση της αντίστασης στον φασισμό, με την ταυτόχρονη απαξίωση στο όραμα της κοινωνικής αλλαγής, λόγω της πολιτικής των κομμουνιστικών κομμάτων στην Ανατολική Ευρώπη.⁵²

Οι ευρωπαίοι πολίτες έχουν βιώσει εσωτερικές αντιθέσεις που αφορούν τις αιτίες και τον χαρακτήρα του πολέμου, το ρόλο και την φυσιογνωμία των πρωταγωνιστών, προσώπων ή φορέων. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι η μνήμη για αυτόν είναι θρυμματισμένη, επειδή αντανακλά διαφορετικές απόψεις, ιεραρχίες κοινωνικές, συμμετοχές ή γεωγραφικούς τόπους. Η μνήμη όμως αυτή αποτελεί και τον θεμέλιο λίθο της ταυτότητας και ενότητας της Ευρώπης, δημιουργώντας μια κυρίαρχη αφήγηση που στηρίζεται στην αντίσταση στον Άξονα⁵³.

Η αφήγηση αυτή πρόβαλε δυο στοιχεία. Την εθνική ενότητα και την νομιμοποίηση των Κομμουνιστικών Κομμάτων. Στην Ευρώπη η ιστορία ξαναγράφηκε προσπαθώντας να απ-ενοχοποιήσει το έθνος και να ενισχύσει την εθνική ενότητα κρύβοντας

⁵¹ Π. Βόγλης, ο. π. σ. 12-13

⁵² ο. π. σ. 18-19

⁵³ Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης ο. π. σ. 12-14

δυσάρεστες πτυχές, δημιουργώντας δύο κατηγορίες συλλογικής μνήμης: των νικητών και των ηττημένων.⁵⁴

Παράδειγμα συζητήσεων από την πλευρά των ηττημένων μπορούμε να αναφέρουμε αυτό της Γερμανίας. Η ιστοριογραφία προσπάθησε να απαντήσει στο ερώτημα πως ο Χίτλερ κατάφερε να κατακτήσει την εξουσία, δημιουργώντας μια «διαμάχη ιστο-

Εικόνα 7
Henri Phillippe Pétain
Ο Πρωθυπουργός της Γαλλίας του Βισύ.

ρικών» που κράτησε μέχρι το 1988. Από την μεριά των νικητών ένα ενδιαφέρον παράδειγμα είναι η Γαλλία όπου οι συζητήσεις, ήταν γεμάτες πάθος και αντιθέσεις και αφορούσαν το καθεστώς Βισύ ή τον ρόλο του Κομμουνιστικού Κόμματος⁵⁵. Ενδιαφέρον παράδειγμα συζητήσεων στην Ανατολική Ευρώπη είναι αυτό της Ουγγαρίας, όπου υπήρξε προσπάθεια αγνόησης της εξόντωσης του εβραϊκού πληθυσμού και των ηθικών ευθυνών της κοινωνίας σε αυτή. Την δεκαετία του '70 μια νέα γενιά Ούγγρων ιστορικών άρχισε να ασχολείται με το θέμα αυτό.⁵⁶

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η ελληνική περίπτωση δεν είναι κάτι διαφορετικό από αυτό που συνέβαινε στην υπόλοιπη Ευρώπη μετά το τέλος του πολέμου. Η περίπτωση της μπορεί να συγκριθεί με της Γερμανίας σε ότι αφορά τον ρόλο της Δημόσιας Ιστορίας. Και στις δύο χώρες οι διαφωνίες των ιστορικών για την ερμηνεία και τις συνέπειες του πολέμου διαρκούν πολλά χρόνια, αν και ξεκίνησαν από διαφορετικές χρονικές στιγμές. Η “κουλτούρα” των διαφωνιών αυτών, αν και διαφέρει, είναι προϊόν της προόδου των κοινωνιών.⁵⁷

⁵⁴ ο. π. σ. 16-17

⁵⁵ ο. π. σ. 19-22

⁵⁶ ο. π. σ. 24-25

⁵⁷ Σ Δορδανάς, «Ο Goldhagen, το ‘νέο κύμα’ και ο ‘διάλογος για την ιστορία’: Όψεις και όροι της δημόσιας ιστορίας στη Γερμανία και στην Ελλάδα» στο Α. Ανδρέου, Σκακουριώτης κ. ά. (επιμ) *Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 100

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι φανερό ότι τα βιώματα και τα τραύματα της δεκαετίας του '40 είναι ακόμη χαραγμένα στην μνήμη των Ευρωπαίων και η εξέταση ζητημάτων που αφορούν την περίοδο αυτή χρωματίζονται από ανάλογα συναισθήματα. Έντονη είναι και η πολιτική διάσταση τους, μιας και το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου πολιτικοποίησε, δίνοντας ιδεολογικές διαστάσεις, στις εξελίξεις.

Στην Ελλάδα η συζήτηση για την δεκαετία του '40 πέρασε από διάφορες φάσεις και βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Το ευτύχημα είναι ότι την συζήτηση αυτή την κάνουν πλέον ιστορικοί χρησιμοποιώντας κατάλληλα μεθοδολογικά εργαλεία. Η αρνητική πλευρά του θέματος είναι ότι και αυτοί, σε πολλές των περιπτώσεων, δεν αποστασιοποιούνται από τα γεγονότα αλλά εμπλέκονται σε αυτά. Αποτέλεσμα είναι η αμφισβήτηση των πορισμάτων να μην γίνεται πάντοτε με επιστημονικά, αλλά με συναισθηματικά ή πολιτικά κριτήρια. Το ελπιδοφόρο είναι ότι ο διάλογος συνεχίζεται και ότι όσο αυτός κρατά το όποιο αποτέλεσμα θα είναι πιο ολοκληρωμένο.

Είναι επίσης σημαντικό ότι ο διάλογος αυτός αγγίζει στοιχεία της ιστορίας που μέχρι σήμερα ήταν ταμπού όπως η βία, ο δωσιλογισμός, οι κοινωνικές διαστάσεις της επίμαχης δεκαετίας. Κανείς δεν μπορεί με βεβαιότητα να ισχυριστεί ότι οι νέες προσεγγίσεις δεν εξυπηρετούν ιδεολογίες και δεν επιδιώκουν την «αποκατάσταση» της εικόνας μερίδας του εμπλεκόμενου πληθυσμού σε γεγονότα και πρακτικές που σήμερα θεωρούνται επιλήψιμα. Ένα όμως είναι σίγουρο. Η ιστορία της περιόδου ξαναγράφεται δημιουργώντας νέους «μύθους» στην θέση των παλαιών.

Βιβλιογραφία

- Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης, «Το επίμονο παρελθόν», στο, Γ. Αντωνίου και Ν. Μαραντζίδης (επιμ.), *Η εποχή της σύγχυσης. Η δεκαετία του '40 και η ιστοριογραφία*, Αθήνα: Εστία, 2008 σ. 11-45.
- Β. Αποστόλου, «Πως η λογοτεχνία διέσωσε την ιστορική μνήμη», εφ *Το Βήμα* 17/10/1999, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/pws-i-logotexnia-dieswse-tin-istoriki-mnimi/> 20/5/19, 16:17
- Π. Βόγλης, *Η ελληνική κοινωνία στην Κατοχή 1941-1944*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2010.
- Σ Δορδανάς, «Ο Goldhagen, το 'νέο κύμα' και ο 'διάλογος για την ιστορία': Όψεις και όροι της δημόσιας ιστορίας στη Γερμανία και στην Ελλάδα» στο Α. Ανδρέου, Σκακουριώτης κ. ά. (επιμ) *Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 99-112.
- Αντ. Λιάκος, «Αντάρτες και συμμοριτες στα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα», στο, Χ. Φλάισερ (επιμ.), *Η Ελλάδα '36-'49: Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2003. σ. 25-36.
- Αντώνης Λιάκος, «Η νεοελληνική ιστοριογραφία το τελευταίο τέταρτο του εικοστού αιώνα», π. *Σύγχρονα θέματα*, τχ. 76-77 (Ιανουάριος-Ιούλιος 2001), σ. 72-91.
- Γ. Μαυρογορδάτος, «Η 'ρεβάνς' των ηττημένων, εφ. *Το Βήμα* 17/10/1999, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/i-rebans-twn-ittimenwn/> 25/5/19, 13:11
- Σ. Καλύβας, «Μορφές, Διαστάσεις και Πρακτικές της βίας στον Εμφύλιο (1943-1949): Μια πρώτη προσέγγιση», στο Ηλ. Νικολακόπουλος, Α Ρήγος, Γρ. Ψαλίδας (επιμ). *Ο εμφύλιος πόλεμος. Από την Βάρκιζα στο Γράμμο, Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002, σ 188-207.
- Σ. Καλύβας, «Μεθοδολογικές προϋποθέσεις της μελέτης του δωσιλογισμού», https://stathiskalyvas.files.wordpress.com/2016/01/dosilogismos_000.pdf
- Γ Μαργαρίτης, «Όταν η μελέτη της ιστορίας γίνεται... κουτσομπολιό», εφ. *Τα Νέα*, 3/6/2004, στο <http://emfilios.blogspot.com/2011/03/i.html>. 27/5/19, 12.22
- Μ. Mazower, «Συνεργασία: το ευρωπαϊκό πλαίσιο», στο Ιακ Μιχαηλίδης, Ηλ Νικολακόπουλος, Χαγκεν Φλάισερ, «Εχθρός» εντός των τειχών- όψεις του Δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής, *Ελληνικά Γράμματα*, 2006.
- Μ. Mazower, «Κανένας μύθος δεν αντέχει πλέον...», εφ *Τα Νέα*, 20/3/2004, στο <http://ellinikosemfilios.blogspot.com/2012/03/k.html>. 27/5/19 12:37
- Θ. Σφήκας, «Ο ναρκισσισμός των μικρών πραγμάτων: περί σύγχυσης, ιστοριογραφίας και άλλων δαιμόνων». περ. *Μνήμων*, τομ 30, 2009, σ. 315-335.